

Поняття, предмет, система, правовідносини, що мають місце в сфері правового регулювання сімейного права України; розуміння сім'ї за сімейним законодавством; головні ознаки шлюбу за сімейним законодавством; права та обов'язки подружжя; права та обов'язки матері, батька і дитини; порядок влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів; порядок застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства, законів іноземних держав і міжнародних договорів в Україні.

§ 1. Сімейне право України: поняття та предмет правового регулювання

Сімейне право — це сукупність правових норм і принципів, які регулюють та охороняють особисті й пов'язані з ними майнові відносини фізичних осіб, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї. Тобто це право регулює відносини між подружжям щодо порядку укладення шлюбу, особистих і майнових відносин між ними, порядку та умов припинення шлюбу, відносин між батьками й дітьми, іншими родичами. Крім того, сімейне право України регулює та охороняє відносини усиновлення (удочеріння), опіки й піклування тощо. Виходячи з цього можна стверджувати, що предметом сімейного права є сукупність відносин, що регулюються та охороняються нормами і принципами сімейного права з приводу особистих немайнових прав та обов'язків і тих майнових прав та обов'язків, що виникають на ґрунті шлюбу та сім'ї.

Завдяки цьому можна стверджувати, що сімейне право є самостійною галуззю права, яка відокремилася від цивільного. На підтвердження самостійності сімейного права та неналежності його до цивільного наводять кілька аргументів.

1. Сімейно-правові відносини характеризуються власними джерелами виникнення. Якщо цивільні правовідносини виникають, як правило, з договорів, то шлюбно-сімейні — з рідства, шлюбу, усиновлення, і всі майнові відносини впливають з особистих. Ці правовідносини пов'язують не сторонніх, а близьких осіб - родичів, подружжя.

2. У першу чергу, сімейні правовідносини - це особисті немайнові відносини.

3. Сімейні права та обов'язки не можна відчужувати, передавати, купувати, продавати чи дарувати.

4. Сімейні відносини в Україні в багатьох випадках регулюються нормами моралі, а не тільки правовими нормами, і це є характерним тільки для сімейного права.

Основними джерелами сімейного права є Конституція, Сімейний кодекс та інші нормативно-правові акти України. Так, Конституція України проголошує: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї» (ст. 51).

Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих і майнових прав і обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. Регулювання сімейних відносин здійснюється з метою: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; сприяння побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання, між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою і падчеркою, пасинком. Він не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком і племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

Сімейний кодекс України складається з двох частин: Загальної та Особливої. Загальна частина містить норми, які поширюються на всі сімейно-правові відносини. До них

належать нор-ми: про предмет, законодавство, про мету і завдання, принципи, суб'єктів сімейних правовідносин тощо. Особлива частина — це сукупність норм та принципів, кожен з яких регулює та охоро-няє окремих різновид сімейних відносин¹.

Сімейні відносини можуть бути врегульовані також за домо-вленістю (договором) між їх учасниками, який має бути укла-дений у письмовій формі. Такий договір є обов'язковим до ви-конання, якщо він не суперечить вимогам Сімейного кодексу, інших законів України та моральним засадам суспільства.

Частиною національного сімейного законодавства України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Вер-ховною Радою України.

Система сучасного сімейного права — це його внутрішня струк-турна організація елементами якої є сімейні норми, принципи та інститути. Сімейна норма — це одиничне, формально-визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює та охороняє сімейні відносини. Сімейні принципи — це основні засади, керівні ідеї, відповідно до яких здійснюються сімейно-правове регулюван-ня та охорона сімейно-правових відносин. До них наприклад на-лежать принципи: одношлюбності; свободи і добровільності при укладанні та розірванні шлюбу; рівності чоловіка і жінки в особи-стих та майнових правах; моральної та матеріальної підтримки членів сім'ї тощо. Сімейний інститут — це сукупність сімейних норм і принципів, що регулюють та охороняють однорідні сімейні відносини. До найважливіших із них варто віднести інститути: шлюбу, прав та обов'язків подружжя, батьків та дітей, усиновлен-ня, опіки та піклування, реєстрації актів цивільного стану.

На ґрунті сімейних норм і принципів виникають сімейні пра-вовідносини. Під ними розуміють суспільні, правові відносини, що врегульовані та охороняються нормами та принципами сімейного права, учасники яких наділяються взаємними сімей-ними правами та обов'язками.

Для сімейних правовідносин притаманними є наступні ознаки:

а) специфічний суб'єктивний склад;

б) тривалий характер;

в) невідчужуваність прав та обов'язків;

г) наявність сімейних прав та обов'язків.

Суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути лише фізичні особи, які перебувають у шлюбі, кровному спорідненні чи відносинах усиновлення. Сімейний кодекс встановлює на-ступний перелік суб'єктів сімейних правовідносин:

а) подружжя;

б) батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені;

в) баба, дід, прабаба, прадід, онуки, правнуки;

г) рідні брати; рідні сестри; мачуха, вітчим, падчерка, пасинок.

При цьому усі інші родичі (двоюрідні брати та сестри, тітки, дядьки, племінники, племінниці та ін.) не є учасниками сімей-них правовідносин за винятками, встановленими законами. Об'єктами сімейних правовідносин можуть бути:

а) майнові блага (речі);

б) особисті немайнові блага;

в) дії, у тому числі послуги.

Змістом сімейних правовідносин є суб'єктивні сімейні права та юридичні обов'язки. Суб'єктивне сімейне право — це міра можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта сімейних відносин. Юридичний обов'язок — це міра необхідної поведінки суб'єкта сімейних відносин.

Залежно від об'єкта сімейних правовідносин суб'єктивні сімейні права та юридичні обов'язки можуть мати майновий чи особистий немайновий характер. Для суб'єктивних сімейних прав та обов'язків характерною ознакою є їх не-відчужуваність, тобто неможливість передачі їх іншим особам.

§ 2. Сім'я за сімейним законодавством

Сім'я в соціальному розумінні — це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною матеріальною та моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Сім'я є первинним і основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним

побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина також належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.

Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Права члена сім'ї має й одинока особа.

Особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї. Разом із тим, сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом. До того ж, держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Вона бере під свою охорону кожную дитину, яка позбавлена належного батьківського піклування. При цьому правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, а малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою визнається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Права, що набуває особа у сім'ї, тобто сімейні права, не можуть бути передані іншій особі. Якщо дитина або особа, яка обмежена у дієздатності, не може самостійно здійснювати свої права, ці права здійснюють (або допомагають їй здійснювати) батьки чи піклувальники. Сімейні обов'язки не можуть бути перекладені на іншу особу. Якщо особа визнана недієздатною, її сімейний обов'язок особистого, немайнового характеру припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання.

Кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права чи інтересу. Суд застосовує способи захисту, встановлені законом або домовленістю (договором) сторін. Способами захисту сімейних прав та інтересів, зокрема, є: а) встановлення праввідносин; б) примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку; в) припинення праввідносин, а також їх анулювання; г) припинення дій, які порушують сімейні права; г) відновлення праввідносин, які існували до порушення права; д) відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Особа також має право на попереднє звернення за захистом своїх сімейних прав та інтересів до органу опіки та піклування.

Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, якщо протягом десяти днів від часу його винесення заінтересована особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду. Звернення за захистом до органу опіки та піклування не позбавляє особу права на звернення до суду.

§ 3. Шлюб за сімейним законодавством

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

Отже, ознаками шлюбу є:

- а) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох із подружжя;
- б) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що беруть шлюб;
- в) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом;
- г) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Шлюбний вік для жінки встановлюється у сімнадцять, а для чоловіка — у вісімнадцять років. При цьому особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку

на день реєстрації шлюбу, але за заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, тобто примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. При цьому жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, тобто вони мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього.

У шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення, а саме:

а) рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра. Повнорідними є брати і сестри, які мають спільних батьків. Неповнорідними — які мають спільну матір або спільного батька;

б) двоюрідні брат і сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;

в) усиновлювач та усиновлена ним дитина.

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Вона проводиться урочисто та засвідчується Сві-доцтвом про шлюб.

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого державного органу реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором, особисто. Якщо жінка і (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально посвідчену, можуть подати їх представники. Повнова-ження представника мають бути нотаріально засвідчені.

Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу. А особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повинні повідомити одна одну про стан свого здоров'я.

Шлюб реєструється по закінченню одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин керівник державного органу реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до закінчення цього строку.

Реєструється шлюб у приміщенні державного органу реєстрації актів цивільного стану. За заявою наречених реєстрація шлюбу в урочистій обстановці може бути проведена в іншому місці. Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою.

Наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Вони мають право приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої.

Шлюб є підставою для виникнення прав і обов'язків подружжя. Він не може бути підставою для надання особі пільг чи переваг, а також для обмеження її прав і свобод, встановлених Конституцією та законами України.

Недійсним є шлюб, зареєстрований:

а) з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;

б) між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою;

в) з особою, яка визнана недієздатною.

Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, або у разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Шлюб також може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:

а) між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог, Сімейного кодексу;

б) між двоюрідними братом та сестрою;

в) з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків;

г) з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано право на шлюб.

Право на звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним мають дружина або чоловік, інші особи, права яких порушені у зв'язку з реєстрацією шлюбу, батьки, опікун, піклувальник дитини, опікун недієздатної особи, орган опіки та піклування, якщо захисту потребують права та інтереси дитини або осіб, які визнані недієздатними чи обмежені у дієздатності.

Шлюб, зареєстрований за відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у державному органі реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи.

§ 4. Права та обов'язки подружжя

Шлюб зумовлює існування особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя. Так, дружина має право на материнство, а небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Чоловік має право на батьківство, а відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу.

Окрім цього дружина та чоловік мають рівне право:

а) на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань;

б) на фізичний і духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку;

в) на обрання прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або приєднання до свого прізвища прізвища другого з подружжя;

г) на розподіл обов'язків і спільне вирішення питань життя сім'ї;

г) на особисту свободу;

д) на припинення шлюбних відносин.

Дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про по-будову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, ^заємодопомоги.

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є:

а) майно, набуте нею, ним до шлюбу;

б) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі дого-вору дарування або в порядку спадкування;

в) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Особистою приватною власністю дружини та чоловіка є та-кож речі індивідуального користування, в тому числі кошов-ності, навіть у разі, якщо вони були придбані на спільні кошти подружжя, а також премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги, тощо.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ве-дення домашнього господарства, догляду за дітьми, хвороби то-що) самостійного заробітку (доходу). Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя

можуть бути будь-які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обігу. Це, зокрема, заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок до банківської (кредитної) установи. Дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою.

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той з подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу. Утримання одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою.

Особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям може бути укладено шлюбний договір. Він регулює майнові відносини між подружжям, визначає їхні майнові права та обов'язки. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Він не може зменшувати обсягу прав дитини, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Як уже зазначалося, кожен із подружжя має право на припинення шлюбу. Переважно шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим. А за життя подружжя шлюб припиняється внаслідок його розірвання. Розірвання відбувається за спільною заявою подружжя чи одного з них на підставі постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану або за спільною заявою подружжя чи позовом одного з подружжя на підставі рішення суду. Суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства. У разі розірвання шлюбу державним органом реєстрації актів цивільного стану шлюб припиняється у день винесення ним відповідної постанови, а якщо судом — шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу. Розірвання шлюбу, здійснене за рішенням суду, має бути зареєстроване в державному органі реєстрації актів цивільного стану, за заявою колишньої дружини або чоловіка. Воно засвідчується Свідоцтвом про розірвання шлюбу. Після одержання Свідоцтва про розірвання шлюбу особа має право на повторний шлюб або на його відновлення (останнє за умови, що вона за цей час не перебувала у повторному шлюбі).

§ 5. Права та обов'язки матері, батька і дитини

Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану. Дитина, яка зачата і (або) на-роджена у шлюбі, походить від подружжя. Це визначається на підставі Свідоцтва про шлюб і документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Дружина і чоловік мають пра-во подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка батьком дитини.

Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між со-бою, походження дитини від матері визначається на підставі до-кумента закладу охорони здоров'я про народження нею дитини, а від батька — а) за заявою матері та батька дитини; б) за заявою чоловіка, який вважає себе батьком дитини; в) за рішенням суду.

Мати та батько мають рівні права і обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Ро-зірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дити-ни не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Аналогічно цьому і діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

Якщо мати й батько мають різні прізвища, прізвище дитини визначається за їхньою згодою. Вони також можуть присвоїти дитині подвійне прізвище, утворене шляхом

з'єднання їхніх прізвищ. Ім'я дитини визначається за згодою батьків, а ім'я дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства, визначається ма-тір'ю дитини. По батькові дитини визначається за іменем бать-ка, а по батькові дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, за умови, що батьківство щодо дитини не визнано, ви-значається за іменем особи, яку мати дитини назвала її батьком.

Батьки мають право: особисто виховувати дитину; залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фі-зичним і юридичним особам; обирати форми та методи вихо-вання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам сус-пільства; на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та си на; на звернення до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захис-том прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, доч-ки як їх законні представники. Неповнолітні батьки мають такі самі права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно.

Дитина має право: звертатися за захистом своїх прав та інте-ресів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій; звертатися за захистом своїх прав та інтересів безпосе-редньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спіл-кування, зокрема, якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місцях тримання та позбавлення волі тощо). Здійснення батьками своїх прав і виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, ви-значається за згодою батьків, а після досягнення нею десяти ро-ків — за спільною згодою батьків і самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чо-тирнадцяти років, визначається нею самою.

Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

а) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого за-кладу охорони здоров'я без

поважної причини і протягом шес-ти місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;

б) ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо вихован-ню дитини;

в) жорстоко поводяться з дитиною;

г) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

ґ) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, приму-шують її до жебракування та бродяжництва;

д) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав що-до всіх своїх дітей або когось із них. Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право звертатися до суду з позовом про поновлення батьківських прав.

Повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, виявляти турботу про них та надавати їм допомогу. Повнолітні дочка, син мають право звертатися за захистом прав та інтере-сів непрацевдатних, немічних батьків як їхні законні представ-ники. Якщо повнолітні дочка, син не піклуються про своїх не-працевдатних, немічних батьків, з них можуть бути за рішен-ням суду стягнуті кошти на покриття витрат, пов'язаних із наданням такого піклування.

Батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна. Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності.

Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. За домовленістю між батьками дитини той з них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь в її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів суд враховує:

а) стан здоров'я та матеріальний стан дитини;

б) стан здоров'я та матеріальний стан платника аліментів;

в) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;

г) інші обставини, що мають істотне значення.

Розмір аліментів на одну дитину за жодних обставин не може бути меншим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка стягуватиметься до досягнення найстаршою дитиною повноліття. Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби.

Батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку матеріальну допомогу надавати. Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання. Суд визначає розмір аліментів на повнолітніх дочку, сина у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) платника аліментів.

Дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непра-цездатними і потребують матеріальної допомоги. Якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав і ці права не були по-новлені, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина, що-до яких вони були позбавлені батьківських прав, не виникає.

§ 6. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування

Діти, позбавлені батьківського піклування, можуть бути уси-новленими, над ними може бути встановлена опіка, піклуван-ня, патронат. Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновленою може бути дитина, покинута в по-логовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку від-мовилися забрати батьки, інші родичі, яку було підкинута чи знайдено. Усиновлювачем дитини може бути повнолітня діє-здатна особа. Не можуть бути усиновлювачами особи:

а) обмежені у дієздатності;

б) визнані недієздатними;

в) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були по-новлені;

г) були усиновлювачами іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним з їхньої вини;

г) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

д) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);

е) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);

є) страждають на хвороби, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України;

ж) інтереси яких суперечать інтересам дитини.

Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Усиновлювач має право: на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини; зміну прізвища, ім'я та по батькові дитини тощо. Загалом хотілося б підкреслити, що усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини,

яку він усиновив, у такому ж обсязі, як їх мають батьки щодо дитини, а особі, яку усиновлено, — права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, як їх має дитина щодо своїх батьків.

Усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо:

а) воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною;

б) усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають в результаті усиновлення (фіктивне усиновлення);

в) воно було проведене на підставі підроблених документів;

г) воно було проведене за відсутності згоди на усиновлення певних осіб;

ґ) одним із подружжя усиновлена дитина другого з подружжя і при цьому буде встановлено, що на момент усиновлення другий з подружжя не мав наміру продовжувати з ним шлюбні відносини.

Усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо:

а) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання;

б) дитина страждає на недоумство, психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення;

в) між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від во-лі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьків-ських обов'язків.

Опіка, піклування встановлюються над дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування — над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Опіка, піклування над дитиною встановлюються органом опіки та піклування, а також судом.

Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа. При призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини. Не може бути опікуном, піклувальником дитини особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, особа, позбавлена батьківських прав, а також особа, інтереси якої суперечать інтересам дитини. Якщо дитина постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів.

Дитина, над якою встановлено опіку або піклування, має право:

а) на проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку;

б) на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності;

в) на збереження права користування житлом, в якому вона проживала до встановлення опіки або піклування.

У разі відсутності житла така дитина має право на отримання його відповідно до закону; на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника.

Дитина, яка залишилася без піклування батьків і проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, має право: на всебічний розвиток, виховання, освіту, повагу до її людської гідності; на збереження права користування житлом, в якому вона раніше проживала. У разі відсутності житла така дитина має право на отримання його відповідно до закону; на пільги, встановлені законом, при працевлаштуванні після закінчення строку перебування у зазначеному закладі.

За договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату.

Патронатний вихователь зобов'язаний: забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо; створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень. Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла чотирнадцяти років. Він може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням суду у разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором.

§ 7. Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів

Баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх і повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду.

Права та обов'язки, встановлені законом для братів і сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри. Брати і сестри, зокрема ті, які не проживають разом, мають право на спілкування. Мати, батько, баба, дід, інші особи, з якими проживають неповнолітні брати та сестри, зобов'язані сприяти їх спілкуванню.

Якщо мачуха, вітчим проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони мають право брати участь у їхньому вихованні.

Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту.

Онуки, правнуки зобов'язані піклуватися про своїх бабу, діда, прабабу, прадіда, а повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки — про брата, сестру, вітчима, мачуху, які виховували їх та надавали їм матеріальну допомогу. Такий обов'язок мають особи і щодо тих, з ким вони проживали однією сім'єю до досягнення повноліття.

Баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх онуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу, а повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги, якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу.

Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх та непрацездатних повнолітніх братів і сестер, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу.

Мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малодітних, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу.

§ 8. Застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства, законів іноземних держав і міжнародних договорів в Україні

Іноземці мають в Україні такі самі права і обов'язки у сімейних відносинах, як і громадяни України, якщо інше не встановлено законодавством. Особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, мають в Україні такі самі права і обов'язки у сімейних відносинах, як і громадяни України.

Шлюб між громадянином України та іноземцем, а також шлюб між іноземцями реєструється в Україні відповідно до Сімейного кодексу України. Шлюб між іноземцями, зареєстрований в Україні у посольстві або консульстві іноземної держави в Україні, є дійсним в Україні на умовах взаємності, якщо жінка і (або) чоловік у момент реєстрації шлюбу були громадянами держави, яка призначила посла або консула. Шлюб між громадянами України, які проживають за межами України, реєструється в консульській установі або дипломатично-му представництві України. Шлюб між іноземцями, зареєстрований за законом будь-якої держави — місця його реєстрації, є дійсним в Україні.

Розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем, а також шлюб іноземців між

собою в Україні здійснюється за законодавством України. Розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем, здійснене за межами України за законом відповідної держави, є дійсним в Україні, якщо в момент розірвання шлюбу хоча б один із подружжя проживав за межами України. Розірвання шлюбу між громадянами України, здійснене за межами України за законом відповідної держави, є дійсним в Україні, якщо обоє з подружжя в момент розірвання шлюбу проживали за межами України. Така сама процедура між іноземцями, здійснена за межами України за законом відповідної держави, є дійсною в Україні.

Визнання батьківства в Україні незалежно від громадянства батьків і дитини та місця їхнього проживання провадиться за законодавством України. Батьки дитини, які проживають за межами України, можуть подати заяву про визнання батьківства до консульської установи або дипломатичного представництва України.

Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

Опіка, піклування над дитиною, яка є громадянином України, але проживає за її межами, а також над дитиною, яка є іноземцем, але проживає в Україні, встановлюються за законодавством України. Аналогічно цьому реєстрація шлюбу, народження дитини, визнання батьківства, розірвання шлюбу громадян України, які проживають за межами України, провадиться в консульських установах або дипломатичних представництвах України за законодавством України.

Загалом сімейне законодавство іноземних держав застосовується в Україні, якщо воно не суперечить основним засадам регулювання національного сімейного законодавства.

Запитання та завдання

для самостійної перевірки знань

1. Дайте загальну характеристику сімейного права та його джерел.
2. Що слід розуміти під сім'єю за сімейним законодавством?
3. Які умови та порядок укладання шлюбу передбачені сімейним законодавством ?
4. У яких випадках не допускається укладення шлюбу?
5. У яких випадках шлюб визнається недійсним?
- *6. Порівняйте розірвання шлюбу та визнання його недійсним.
- **7. Порівняйте особисті немайнові права подружжя та майнові права подружжя.
8. Які особисті немайнові права та обов'язки подружжя Вам відомі?
9. Які майнові права та обов'язки подружжя Вам відомі?
10. Які основні права та обов'язки матері, батька і дитини Вам відомі?
- ** 11. Доведіть взаємність прав та обов'язків батьків і дітей?
12. Які основні права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів Вам відомі?

* 13. Які заходи передбачаються для влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування відповідно до чинного сімейного законодавства України?

*14. Порівняйте опіку та усиновлення.

*15. Порівняйте опіку та патронат.

*16. Який порядок застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства, законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні?

*17. Знайдіть правильну відповідь. Сімейний кодекс України не регулює сімейні особисті та майнові відносини:

а) між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання;

б) між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчерекою, пасинком;

в) між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

*18. Виберіть положення, що відповідають дійсності. Спосіб захисту сімейних прав та інтересів є:

а) встановлення правовідносин;

б) позбавлення волі;

в) примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку;

г) припинення правовідносин, а також їх анулювання;

ґ) встановлення обов'язку одружитися;

д) припинення дій, які порушують сімейні права;

є) відновлення правовідносин, які існували до порушення права;

е) відшкодування матеріальної та моральної шкоди;

ж) можливість інших представників сім'ї покарати окремого її члена.

****19.** Уч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу України зазначено, що «при-мушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається*. Цю норму доцільно було б сформулювати точніше. Як саме, з Вашої точки зору?